

Εννοιολογική προεργασία

ΕΝΟΤΗΤΑ

1

Περιεχόμενα ενότητας

1. Από τις συνταγές στην περιπέτεια 35
2. Οι επιστημολογικές βάσεις των ποιοτικών μεθόδων έρευνας 59
3. Το ερευνητικό σχέδιο και η συλλογή δεδομένων στην έρευνα ποιοτικής μεθοδολογίας 79
4. Ο ρόλος της ερμηνείας 117
5. Η σύνταξη μιας ερευνητικής πρότασης 133

Από τις συνταγές στην περιπέτεια

ΚΕΦΑΛΑΙΟ

1

Μαθησιακοί στόχοι

Διαβάζοντας αυτό το κεφάλαιο θα αποκτήσετε μια εικόνα για:

- ❑ Τους στόχους και τα βασικά χαρακτηριστικά της έρευνας ποιοτικής μεθοδολογίας
 - ❑ Τα στοιχεία που διαφοροποιούν την ποιοτική από την ποσοτική έρευνα
 - ❑ Ορισμένες βασικές έννοιες της φιλοσοφίας της επιστήμης και τη σχέση τους με την έρευνα ποιοτικής μεθοδολογίας
 - ❑ Το νόημα των επιστημολογικών ερωτήσεων
-

Είναι όταν είμαστε ανοιχτοί και θέλουμε να βιώσουμε νέες εμπειρίες, ενδεχομένως όχι μόνο ευχάριστες.

Σημαίνει να ξεκινά κανείς για ανεξερεύνητες περιοχές.

Είναι σαν να ανακαλύπτει κανείς κάτι νέο και συναρπαστικό. Ενέχει και λίγο το στοιχείο του κινδύνου.

Είναι κάτι συναρπαστικό και σπάνιο, έξω απ' τα συνηθισμένα. Υπάρχει έντονα το στοιχείο της απόλαυσης και ενδεχομένως της πρόκλησης. Είναι κάτι που θα με βοηθήσει να εξελιχθώ ως άτομο.

Τα παραμύθια της Enid Blyton... [γέλια] [...] Είναι κάτι συναρπαστικό, ίσως με ένα στοιχείο ρίσκου, κάτι που σε τρομάζει μερικές φορές, αλλά στο τέλος έχει αίσια έκβαση. Χαίρεσαι που το δοκίμασες.

Μια διερεύνηση νέων τόπων, η συνάντηση με νέους ανθρώπους και η απόκτηση νέων εμπειριών έξω από το συνηθισμένο. Μπορεί να έχουν χαρακτήρα είτε θετικό είτε αρνητικό.

Οι περιπέτειες είναι συμβάντα ξαφνικά, απροσδόκητα, συμβάντα που είναι ευχάριστα γιατί δεν τα περιμένεις.

Όταν μιλάμε για κάποια «περιπέτεια» η φαντασία μας εξάπτεται. Θέλουμε να ξέρουμε πώς ήταν αυτή η περιπέτεια, τι συναισθήματα δημιούργησε, τι έγινε μετά. Βλέπουμε το άτομο που την έζησε σαν κάποιον που μεταμορφώθηκε από την εμπειρία, κάποιον που δεν θα είναι ποτέ πια ο ίδιος. Οι παραπάνω ορισμοί δόθηκαν ως απάντηση στο ερώτημά μου «Τι σημαίνει για σας ο όρος “περιπέτεια”;». Οι περισσότερες απαντήσεις περιλαμβάνουν αναφορές σε κάτι «νέο» και ως τώρα άγνωστο, κάτι που δεν έχουμε βιώσει στο παρελθόν. Ταυτόχρονα, η «περιπέτεια» εκλαμβάνεται ως ένα θετικό, αν και κάπως ρισκοκίνδυνο, εγχείρημα. Η δική μου πρόταση, λοιπόν, είναι να σκεφτούμε τη διαδικασία της έρευνας ως μια μορφή περιπέτειας. Όταν ήμουν προπτυχιακή φοιτήτρια, έβλεπα τις «μεθόδους έρευνας» ως συνταγές. Θεωρούσα πως η έρευνα συνίσταται στην επιλογή των σωστών υλικών (ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα, ένα σταθμισμένο εργαλείο μέτρησης, το κατάλληλο στατιστικό τεστ) και στη χρήση τους με τη σωστή σειρά («διαδικασία»). Αφού κάναμε ό,τι μπορούσαμε για να «γίνουν όλα σωστά», μετά κρατούσαμε την αναπνοή μας, ελπίζοντας ότι το πείραμα είχε «πετύχει» – με τον ίδιο τρόπο που τριγυρνά κανείς στην κουζίνα περιμένοντας να βγει από τον φούρνο το τέλειο ψητό. Τώρα πια, όμως, αντιμετωπίζω την έρευνα τελείως διαφορετικά. Οι «μέθοδοι έρευνας» είναι τώρα τρόποι προσέγγισης ενός ερωτήματος. Είναι επίσης τρόποι για να δικαιολογήσει κανείς μια απάντηση (εδώ οι μέθοδοι έρευνας συναντούν την *επιστημολογία*, ζήτημα που πρόκειται να συζητηθεί στη συνέχεια). Σε κάθε περίπτωση ο τρόπος που αντιλαμβάνομαι την έρευνα έχει πάψει να είναι μηχανιστικός (πώς θα εφαρμοστούν οι κατάλληλες τεχνικές στο αντικείμενο της έρευνας) και έχει γίνει δημιουργικός (πώς μπορώ να ανακαλύψω κάτι). Στην πορεία, έχω αντικαταστήσει τη μεταφορά που παρουσιάζει τις ερευνητικές μεθόδους ως συνταγές με μια οπτική βάσει της οποίας η ερευνητική διαδικασία είναι περιπέτεια.

Στο κεφάλαιο αυτό έχω σκοπό να διερευνήσω λεπτομερώς τι ακριβώς είναι η «έρευνα» και πώς εντάσσονται στην εικόνα αυτή οι ποιοτικές μέθοδοι έρευνας στην ψυχολογία. Για να προχωρήσω σε αυτό το εγχείρημα πρέπει να παρουσιάσω κάποιες βασικές έννοιες από τη φιλοσοφία της επιστήμης, όπως την «επιστημολογία», τον «θετικισμό», τον «εμπειρισμό» και τον «υποθετικο-παραγωγισμό». Στην πορεία αυτή, θα θέσω σε αμφισβήτηση κάποιες οικείες έννοιες, όπως την έννοια της «επιστήμης» και της «γνώσης». Στόχος του κεφαλαίου είναι να οριστεί το πλαίσιο στο οποίο τοποθετούνται οι ποιοτικές μέθοδοι έρευνας στην ψυχολογία και να εντοπιστούν τα βασικά χαρακτηριστικά αυτού του είδους της έρευνας.

Πώς και τι μπορούμε να γνωρίσουμε;

Η *επιστημολογία* είναι ένας κλάδος της φιλοσοφίας που ασχολείται με τη θεωρία της γνώσης και επιχειρεί να δώσει απαντήσεις στο ερώτημα «Πώς και τι μπορούμε να γνωρίσουμε;». Εξετάζει, λοιπόν, τη φύση της ίδιας της γνώσης, το αντικείμενό της καθώς και την εγκυρότητα και την αξιοπιστία των ισχυρισμών γνώσης. Οι μέθοδοι έρευνας μας προσφέρουν τρόπους για να προσεγγίσουμε και, αν όλα πάνε καλά, να απαντήσουμε τα ερευνητικά μας ερωτήματα και μπορούν να περιγραφούν ως «ο δρόμος προς έναν σκοπό» (Kvale 1996a: 278). Ωστόσο, πρώτα απ' όλα πρέπει να ορίσουμε τον στόχο μας και να είμαστε σε θέση να αιτιολογήσουμε την επιλογή μας. Πρέπει να είμαστε ξεκάθαροι όσον αφορά τους στόχους της έρευνάς μας και να έχουμε μια αίσθηση για το είδος των πραγμάτων που είναι πιθανόν να ανακαλύψουμε. Εν ολίγοις, πρέπει να υιοθετήσουμε μια επιστημολογική θέση.

Θετικισμός

Μια τέτοια επιστημολογική θέση είναι ο *θετικισμός*. Σύμφωνα με τον θετικισμό, υπάρχει μια ευθεία και ξεκάθαρη σχέση ανάμεσα στον κόσμο (αντικείμενα, συμβάντα, φαινόμενα) και στην κατανόηση και αντίληψή μας για τον κόσμο. Οι θετικιστές πιστεύουν ότι είναι δυνατόν να περιγράψει κανείς ό,τι υπάρχει «εκεί έξω» και να το περιγράψει σωστά. Η θέση αυτή αναφέρεται επίσης και ως «θεωρία της αντιστοιχίας για την αλήθεια», εφόσον, σύμφωνα με αυτή, τα φαινόμενα καθορίζουν άμεσα την αντίληψή μας γι' αυτά και, επομένως, υπάρχει άμεση αντιστοιχία ανάμεσα στα πράγματα και στην αναπαράστασή τους. Ο ορισμός του θετικισμού από τους Kirk και Miller (1986: 14) δίνει έμφαση στη θετικιστική υπόθεση ότι «ο ίδιος ο εξωτερικός κόσμος καθορίζει απόλυτα τη μία και μοναδική ορθή άποψη για τον κόσμο, ανεξάρτητα από τη διαδικασία ή τις περιστάσεις της παρατήρησης». Η θετικιστική επιστημολογία προϋποθέτει ότι στόχος της έρευνας είναι να παράγει αντικειμενική γνώση, δηλαδή γνώση αμερόληπτη και ανεπηρέαστη, βασισμένη σε μια «απέξω» θέαση, χωρίς προσωπική συμμετοχή ή συμφέρον από την πλευρά του ερευνητή.

Ο θετικισμός έχει μακρά ιστορία και σήμερα υπάρχουν πολύ λίγοι επιστήμονες – αν υπάρχουν κι αυτοί – που ισχυρίζονται πως είναι αμετανόητοι θετικιστές. Στην πραγματικότητα, όταν ο όρος χρησιμοποιείται στις σύγχρονες επιστημολογικές συζητήσεις αποτελεί συνήθως προσβολή. Αυτό

συμβαίνει γιατί είναι πια γενικά αποδεκτό ότι η παρατήρηση και η περιγραφή είναι αναγκαστικά επιλεκτικές και ότι η αντίληψη και η κατανόησή μας για τον κόσμο έχουν επομένως, στην καλύτερη περίπτωση, μερικό χαρακτήρα (για μια ξεκάθαρη συζήτηση σχετικά με τη φύση και τους περιορισμούς της επιστημονικής γνώσης βλ. Chalmers 1999). Το σημείο στο οποίο οι περισσότεροι διαφωνούν είναι ο βαθμός στον οποίο η κατανόησή μας για τον κόσμο μπορεί να προσεγγίσει την αντικειμενική γνώση ή ακόμη και κάποιο είδος αλήθειας αναφορικά με τον κόσμο. Οι διαφορετικές αποκρίσεις στο ερώτημα αυτό ξεκινούν από έναν απλοϊκό ρεαλισμό που προσιδιάζει στον θετικισμό και φτάνουν σε έναν ακραίο σχετικισμό, ο οποίος απορρίπτει εξ ολοκλήρου έννοιες όπως η «αλήθεια» και η «γνώση». Στον ενδιάμεσο χώρο βρίσκουμε θέσεις όπως τον κριτικό ρεαλισμό και τις διάφορες εκδοχές του κοινωνικού κονστρουξιονισμού (βλ. Parker 1998).

Εμπειρισμός

Ο εμπειρισμός συνδέεται στενά με τον θετικισμό. Βασίζεται στην υπόθεση ότι η γνώση μας για τον κόσμο θα πρέπει να προέρχεται από «τα γεγονότα της εμπειρίας» (βλ. Chalmers 1999: Κεφάλαιο 1). Με άλλα λόγια, η αντίληψη μέσω των αισθήσεων παρέχει τη βάση για την απόκτηση της γνώσης, η οποία εξελίσσεται μέσα από τη συστηματική συλλογή και ταξινόμηση των παρατηρήσεων, συμπεριλαμβανομένων των πειραμάτων. Σύμφωνα με την άποψη αυτή, από τον συνδυασμό απλών παρατηρήσεων προκύπτουν πιο σύνθετες ιδέες και επομένως η θεωρία βασίζεται στην παρατήρηση. Η θεωρία, δηλαδή, δημιουργείται από την ανάγκη να εξαγάγουμε νόημα από τα δεδομένα που έχουμε συλλέξει μέσω της παρατήρησης. Και στην περίπτωση αυτή είναι πολύ λίγοι οι επιστήμονες και οι ερευνητές που θα υποστήριζαν σήμερα μια καθαρή μορφή εμπειρισμού. Είναι πια γενικά αποδεκτό ότι η αντίληψη μέσω των αισθήσεων δεν παρέχει άμεση και μη διαμεσολαβημένη πρόσβαση «στα γεγονότα». Όσο περισσότερα γνωρίζουμε ένα φαινόμενο, τόσο περισσότερες είναι οι λεπτομέρειες που αντιλαμβανόμαστε όταν το παρατηρούμε. Η αντίληψη είναι αναπόφευκτα επιλεκτική και οι άνθρωποι μπορούν να εκπαιδευτούν να παρατηρούν το ίδιο φαινόμενο με διαφορετικούς τρόπους, ανάλογα με τον σκοπό της παρατήρησης. Ωστόσο, οι σύγχρονοι εμπειριστές θα υποστήριζαν ότι η απόκτηση της γνώσης εξαρτάται από τη συλλογή και την ανάλυση των δεδομένων. Δεν πιστεύουν ότι η καθαρά θεωρητική εργασία μπορεί να μας φέρει πιο κοντά

στην αλήθεια και υποστηρίζουν ότι όλοι οι ισχυρισμοί γνώσης πρέπει να θεμελιώνονται στα δεδομένα. Στο σημείο αυτό πρέπει να επισημάνουμε τη διαφορά μεταξύ των όρων «εμπειρισμός» και «εμπειρικός». Ο όρος «εμπειρισμός» αναφέρεται στη στάση σύμφωνα με την οποία όλοι οι ισχυρισμοί γνώσης πρέπει να θεμελιώνονται σε δεδομένα, ενώ ο όρος «εμπειρικός» είναι περιγραφικός και αναφέρεται στην έρευνα που περιλαμβάνει τη συλλογή και την ανάλυση δεδομένων.

Υποθετικο-παραγωγισμός

Διάφοροι σημαντικοί πρακτικοί και λογικοί περιορισμοί που ανέκυψαν ως απόρροια του θετικισμού και του εμπειρισμού οδήγησαν στη δημιουργία εναλλακτικών θεωριών για τη γνώση. Η κριτική του Karl Popper στον *επαγωγισμό* και η διατύπωση της θεωρίας του *υποθετικο-παραγωγισμού* που επακολούθησε είναι η πιο διαδεδομένη από αυτές τις εναλλακτικές προτάσεις και αποτελεί πια τη βάση του κυρίαρχου ρεύματος της πειραματικής ψυχολογίας. Ο Popper είχε επίγνωση του γεγονότος ότι η συλλογή παρατηρήσεων δεν θα μπορούσε ποτέ να οδηγήσει σε μια κατηγορηματική δήλωση, π.χ. «το α έπεται του β». Όσες φορές κι αν παρατηρήσουμε ότι το α όντως έπεται του β, δεν μπορούμε ποτέ να είμαστε σίγουροι ότι η δήλωση αυτή θα ισχύει και κατά την επόμενη παρατήρησή μας. Υπάρχει πάντα η πιθανότητα την επόμενη φορά να εμφανιστεί μια εξαίρεση. Πρόκειται για το πρόβλημα της *επαγωγής*. Ο Popper δεν ήταν επίσης ικανοποιημένος με το γεγονός ότι πολλές δημοφιλείς θεωρίες μπορούσαν να ενσωματώνουν ένα ευρύ φάσμα παρατηρήσεων, τις οποίες ερμήνευαν ως επιβεβαίωση των θεωρητικών τους ισχυρισμών. Έτσι φαινόταν σαν να μην μπορούσε ποτέ να επαληθευτεί οριστικά μια επιστημονική θεωρία. Σε αυτή την περίπτωση πρόκειται για το πρόβλημα της *επαλήθευσης*. Για να παρακάμψει αυτά τα προβλήματα ο Popper υποστήριξε ότι η επιστημονική έρευνα πρέπει να βασίζεται όχι στην επαγωγή και στην επαλήθευση, αλλά στην *παραγωγή* και στη *διαψευσιμότητα*. Αυτή ακριβώς, λοιπόν, είναι η *υποθετικο-παραγωγική* μέθοδος του Popper: Οι θεωρίες δοκιμάζονται με την εξαγωγή *υποθέσεων* από αυτές, οι οποίες μπορούν μετά να ελεγχθούν στην πράξη, μέσω πειραμάτων ή παρατήρησης. Στόχος της έρευνας είναι να ελεγχθούν οι θεωρητικοί ισχυρισμοί, ώστε η θεωρία είτε να απορριφθεί είτε κατ' αρχάς να διατηρηθεί σε ισχύ – για όσο αυτό κρατήσει. Συνεπώς, ο υποθετικο-παραγωγισμός δεν αναζητά στοιχεία που να *επιβεβαιώνουν* τους ισχυρισμούς μιας θεωρίας, αλλά στοιχεία μη επιβεβαίωσης,

δηλαδή *διαψευσιμότητας*. Με τον τρόπο αυτό οι επιστήμονες μπορούν να βρουν ποιοι ισχυρισμοί δεν είναι αληθείς και, μέσα από μια διαδικασία διαδοχικής απόρριψης ισχυρισμών, να προσεγγίσουν την αλήθεια.

Κριτική της «επιστημονικής μεθόδου»

Ο Popper έδωσε στην επιστήμη μια μέθοδο η οποία απέφευγε τα προβλήματα που συνδέονται με την επαγωγή και την επαλήθευση. Ωστόσο, ο υποθετικο-παραγωγισμός αμφισβητήθηκε, με τη σειρά του, κατά τις δεκαετίες του 1960 και του 1970, επειδή δεν λάμβανε υπόψη τον ρόλο που παίζουν οι ιστορικοί, κοινωνικοί και πολιτισμικοί παράγοντες στη διαμόρφωση της γνώσης. Στην κριτική του υποθετικο-παραγωγισμού συγκαταλέγονται οι εξής ενστάσεις:

Ο υποθετικο-παραγωγισμός δεν προσφέρει επαρκή χώρο για την ανάπτυξη θεωριών

Σύμφωνα με αυτή την κριτική, το γεγονός ότι η μέθοδος βασίζεται σε υποθέσεις που προκύπτουν από υπάρχουσες θεωρίες περιορίζει την πιθανότητα δημιουργίας εντελώς νέων θεωριών. Εάν το μόνο που μπορούμε να κάνουμε είναι να ελέγχουμε υπάρχουσες θεωρίες είτε για να τις απορρίψουμε είτε για να τις διατηρήσουμε, είναι απίθανο να ανακαλύψουμε τελείως νέες και απρόσμενες ιδέες κατά την ερευνητική μας πρακτική. Για να είμαστε δίκαιοι, ο Popper (1969: 231) υποστήριξε παρ' όλα αυτά πως οι ερευνητές θα πρέπει να είναι περιπετειώδεις και να προχωρούν στη δοκιμή «τολμηρών εικασιών», αφού οι άνθρωποι μαθαίνουν περισσότερο μέσα από τα λάθη τους. Ωστόσο, ακόμη και οι πιο τολμηρές υποθέσεις βασίζονται στην υπάρχουσα γνώση και στις υπάρχουσες προσδοκίες. Στο πλαίσιο του υποθετικο-παραγωγισμού, λοιπόν, τα στοιχεία είναι αδύνατον να αντικρούσουν την κοινή λογική και να μας κάνουν να δούμε τα πράγματα υπό τελείως διαφορετικό φως.

Ο υποθετικο-παραγωγισμός είναι ελιτίστικος

Εφόσον ο υποθετικο-παραγωγισμός προϋποθέτει ότι στηριζόμαστε στις υπάρχουσες θεωρίες και βασίζεται στην παραγωγή από υπάρχοντα συστήματα σκέψης, αποκλείει από την πρακτική του τους ανθρώπους εκείνους που δεν είναι εξοικειωμένοι με αυτές τις θεωρίες και τα συστήματα. Η υποθετικο-

παραγωγική μέθοδος ενθαρρύνει τη δημιουργία κοινοτήτων επιστημόνων και ερευνητών που δοκιμάζουν τις θεωρίες των ίδιων ή άλλων επιστημόνων. Για όσους βρίσκονται εκτός αυτών των συστημάτων ή για τους αρχάριους είναι δύσκολο, εάν όχι ακατόρθωτο, να συμβάλουν στη δημιουργία της γνώσης, εάν η γνώση ορίζεται ως απόρριψη ή διατήρηση των υφιστάμενων θεωριών.

Ο υποθετικο-παραγωγισμός είναι μύθος

Ο Popper υποστήριξε πως η δημιουργία γνώσης πρέπει να είναι σταδιακή διαδικασία. Μέσα από την απόρριψη των ψευδών υποθέσεων η γνώση αναπτύσσεται αργά αλλά σταθερά. Οι μεμονωμένοι επιστήμονες συμβάλλουν στη διαδικασία αυτή ελέγχοντας τις υποθέσεις τους με σκοπό να εντοπίσουν τις θεωρίες που θα πρέπει να απορριφθούν. Ο Thomas Kuhn ([1962]1970), ωστόσο, διαφωνούσε ριζικά. Υποστήριξε ότι, στην πραγματικότητα, οι θεωρίες δεν ελέγχονται με αυτό τον τρόπο. Όσο οι επιστήμονες είναι προσκολλημένοι σε μια συγκεκριμένη θεωρία δεν την απορρίπτουν βάσει πειραματικών δεδομένων. Αντιθέτως, εάν τα ευρήματα δεν στηρίζουν τη θεωρία, οι επιστήμονες υποθέτουν ότι κάτι δεν πήγε καλά με το πείραμα. Επομένως, η αποτυχία αποδίδεται στον επιστήμονα και στον σχεδιασμό του πειράματος και όχι στην ανεπάρκεια της θεωρίας. Σύμφωνα με τον Kuhn, η επιστήμη δεν προχωρά εξελικτικά και σταδιακά, όπως υποστήριξε ο Popper, αλλά με άλματα, με επιστημονικές επαναστάσεις που οδηγούν σε *αλλαγές υποδείγματος*. Εδώ το υπόδειγμα –ένα συγκεκριμένο εννοιολογικό πλαίσιο– διευρύνεται ώστε να περιλαμβάνει όλα τα είδη εμπειρικών αποδείξεων. Οι ανωμαλίες και οι ασυνέπειες συσσωρεύονται, ώσπου οι ευρύτερες κοινωνικοοικονομικές και ιστορικές διαδικασίες προσφέρουν το έδαφος για την ανάδυση ενός νέου υποδείγματος που αντικαθιστά το προηγούμενο ως δόκιμη εναλλακτική του. Μόλις το νέο υπόδειγμα γίνει κυρίαρχο θα αντιστέκεται κι αυτό με τη σειρά του στην αλλαγή για κάποιο χρονικό διάστημα.

Η φεμινιστική κριτική στις κυρίαρχες επιστημολογίες

Πολλά από τα προβλήματα και τους περιορισμούς των καθιερωμένων επιστημολογικών οπτικών που περιγράφηκαν παραπάνω εντοπίστηκαν από φεμινίστριες. Κατά τις δεκαετίες του 1960 και του 1970 επέστησαν την προσοχή στο ότι οι γυναίκες ήταν σε μεγάλο βαθμό αόρατες στις κοινωνικές επιστήμες και στο ότι σε όσες περιπτώσεις οι γυναίκες είχαν «μελετηθεί» είχαν

βρεθεί κατώτερες από τους άντρες σε ιδιότητες όπως η ηθική ανάπτυξη, η ευφυΐα και το στιλ συνομιλίας. Αυτά τα «ευρήματα», υποστηρίζαν οι φεμινίστριες, χρησιμοποιούνταν στη συνέχεια για να δικαιολογήσουν και να αναπαραγάγουν τις υπάρχουσες ανισότητες μεταξύ αντρών και γυναικών στην κοινωνία. Για να αμφισβητήσουν αυτές τις ανισότητες και να βάλουν ένα τέλος στην καταπίεση των γυναικών οι φεμινίστριες αμφισβήτησαν τις επιστημολογικές (και μεθοδολογικές) βάσεις στις οποίες εδράζονταν οι σεξιστικοί ισχυρισμοί γνώσης. Έτσι αναδύθηκε μια εκτενής κριτική απέναντι στην «αντρική επιστήμη», στηριζόμενη στα παρακάτω βασικά επιχειρήματα.

Ο άντρας ως πρότυπο

Η μεγάλη πλειονότητα των μελετών με ανθρώπους είχαν ως υποκείμενά τους άντρες. Αυτό οφειλόταν εν μέρει στις ευκαιρίες που παρουσιάζονταν στους ερευνητές (οι περισσότεροι χρησιμοποιούσαν προπτυχιακούς φοιτητές, που ήταν συνήθως άντρες, γιατί μπορούσαν να τους βρουν ευκολότερα) και εν μέρει στην υπόθεση ότι οι άντρες είναι το κατεξοχήν «ανθρώπινο υποκείμενο». Έτσι, τα ευρήματα που βασίζονταν σε έρευνες με άντρες (νέους, λευκούς, της μεσαίας τάξης) γενικεύονταν για τον πληθυσμό στο σύνολό του. Με άλλα λόγια, οι νέοι, λευκοί άντρες της μεσαίας τάξης αποτελούσαν το πρότυπο με το οποίο συγκρίνονταν όλα τα υπόλοιπα μέλη μιας κοινωνίας. Αυτό με τη σειρά του σήμαινε πως όταν οι γυναίκες χρησιμοποιήθηκαν αργότερα ως συμμετέχουσες η απόδοση και η συμπεριφορά τους αξιολογούνταν σε σχέση με το αντρικό πρότυπο, με αποτέλεσμα να φαίνονται ελλιπείς. Μια από τις γνωστότερες κριτικές που ασκήθηκε στην προσέγγιση η οποία ήθελε τον «άντρα ως πρότυπο» όσον αφορά την ηθική ανάπτυξη διατυπώθηκε από την Carol Gilligan (1982). Η Gilligan αμφισβήτησε τον ισχυρισμό του Kohlberg (1976) ότι, κατά μέσο όρο, η ηθική ανάπτυξη των γυναικών ήταν λιγότερο εξελιγμένη από αυτή των αντρών. Η θέση αυτή του Kohlberg υποστηριζόταν από πολλές μελέτες που είχαν χρησιμοποιήσει την κλίμακά του για την ηθική ανάπτυξη. Η κλίμακα αυτή τοποθετεί τα άτομα κάπου ανάμεσα στο Επίπεδο 1 (χαμηλότερο) και στο Επίπεδο 3 (υψηλότερο) της ηθικής ανάπτυξης. Τα επίπεδα, καθώς και τα ενδιάμεσα στάδια, αντανακλούν τη μετάβαση του ατόμου από βασικούς ηθικούς προβληματισμούς (που αφορούν, για παράδειγμα, τα αποτελέσματα των πράξεών του) σε προβληματισμούς που βασίζονται στην εξωτερική έγκριση, μέχρι και σε προβληματισμούς που αφορούν τη συνείδησή του. Η κλίμακα δημιουργήθηκε

βάσει μιας σειράς υποθετικών ηθικών διλημάτων που παρουσιάστηκαν σε άντρες-υποκείμενα και της κατηγοριοποίησης των απαντήσεών τους. Η Gilligan υποστήριξε πως οι άντρες και οι γυναίκες κοινωνικοποιούνται με τρόπο που συμβάλλει στην ανάπτυξη διαφορετικών ηθικών προσανατολισμών: Τα κορίτσια ενθαρρύνονται να αναπτύξουν το στοιχείο της φροντίδας, ενώ τα αγόρια το στοιχείο της δικαιοσύνης. Η κλίμακα του Kohlberg βασιζόταν στον προσανατολισμό της δικαιοσύνης και άρα ήταν αναμενόμενο να μεροληπτεί υπέρ των αντρών συμμετεχόντων. Η Gilligan πραγματοποίησε έρευνες στις οποίες εντόπιζε εναλλακτικά μοτίβα ηθικής σκέψης που χρησιμοποιούσαν γυναίκες οι οποίες έρχονταν αντιμέτωπες με ένα πραγματικό ηθικό δίλημμα (έκτρωση). Υποστήριξε, λοιπόν, πως οι ηθικοί προβληματισμοί που απασχολούσαν τις γυναίκες και οι οποίοι βασίζονταν στη μη βία, στο πλαίσιο ενός προσανατολισμού προς το στοιχείο της φροντίδας, ήταν εξίσου ανεπτυγμένοι όπως και αυτοί του Επιπέδου 3 του Kohlberg (συνείδηση του ατόμου). Απλώς ήταν διαφορετικοί.

Η ματιά του Θεού

Η «αντρική επιστήμη» ισχυριζόταν πως είναι «αντικειμενική» – ή τουλάχιστον είχε αυτό τον στόχο. Άρα οι ερευνητές έπρεπε να είναι αποστασιοποιημένοι από το υποκείμενο της έρευνάς τους και αμερόληπτοι απέναντι σε αυτό. Αναπτύχθηκαν διάφορες διαδικασίες έτσι ώστε να διασφαλιστεί πως η συλλογή και η ανάλυση δεδομένων δεν θα «μολύνονταν» από τον ερευνητή, όπως, για παράδειγμα, οι τυποποιημένες οδηγίες προς τα υποκείμενα της έρευνας, η ελαχιστοποίηση της επαφής μεταξύ ερευνητή και συμμετεχόντων, οι τυφλές ή διπλά τυφλές διαδικασίες για τη συλλογή και την ανάλυση των δεδομένων καθώς και διάφορες απόπειρες να γίνει όσο το δυνατόν πιο «ουδέτερο» το ερευνητικό περιβάλλον (π.χ., απομακρύνοντας προσωπικά αντικείμενα από το εργαστήριο ή βάζοντας τους ερευνητές να φορούν λευκά ρούχα). Οι φεμινίστριες που άσκησαν κριτική στις έρευνες αυτές ισχυρίζονταν πως η προσπάθεια για «αντικειμενικότητα» και οι στρατηγικές που υιοθετούνταν για τον σκοπό αυτό στην ουσία συσκοτίζαν το γεγονός ότι η ταυτότητα και η θέση του ερευνητή στην πραγματικότητα διαμορφώνουν καθοριστικά την ερευνητική διαδικασία και τα ευρήματά της. Υποστήριζαν ακόμη πως είναι αδύνατον ο ερευνητής να θέσει εαυτόν «εκτός» του αντικειμένου της έρευνας, αφού δημιουργεί αναπόφευκτα κάποια σχέση και εμπλέκεται με το φαινόμενο το οποίο μελετά. Η Donna Haraway (1988)

αναφέρεται στις προσπάθειες αυτές ως «ματιά του Θεού». Σε αντιπαράθεση με τη λογική αυτή οι ερευνητές μπορούν να αναστοχαστούν τη δική τους θέση απέναντι στο φαινόμενο που μελετούν και να προσπαθήσουν να εντοπίσουν τους τρόπους με τους οποίους αυτή η θέση έχει διαμορφώσει τη διαδικασία και τα ευρήματα της έρευνας. Θα συζητήσουμε αναλυτικότερα την έννοια της *αναστοχαστικότητας* παρακάτω στο κεφάλαιο αυτό, ενώ θα την ξανασυναντήσουμε και σε πολλά άλλα μέρη του βιβλίου.

Αν και μπορεί να υποστηριχθεί πως υπάρχει μια γενική φεμινιστική κριτική των κατεστημένων επιστημολογιών και της «αντρικής επιστήμης», δεν υπάρχει μία μοναδική φεμινιστική επιστημολογία ή ακόμη και μεθοδολογία. Οι φεμινίστριες έχουν ανταποκριθεί με διαφορετικούς τρόπους στα προβλήματα και στους περιορισμούς που σχετίζονται με τον θετικισμό, τον εμπειρισμό και τον υποθετικο-παραγωγισμό. Μεταξύ των διαφορετικών εναλλακτικών προσεγγίσεων που έχουν αναπτυχθεί από τις φεμινίστριες κοινωνικές επιστήμονες και φιλοσόφους είναι η επιστημολογία της οπτικής [standpoint epistemology] (π.χ., Harding 1991), η εθνομεθοδολογία (π.χ., Stanley and Wise 1983), καθώς και διάφορες εκδοχές του φεμινιστικού μεταδομισμού (π.χ., Henriques et al. 1984· Haraway 1991).

Κοινωνικός κονστρουξιονισμός

Τα τελευταία χρόνια γίνεται ολοένα και πιο δημοφιλής η προσέγγιση του *κοινωνικού κονστρουξιονισμού* (βλ. Burr 2003). Ο κοινωνικός κονστρουξιονισμός επιστράτη την προσοχή μας στο γεγονός ότι η ανθρώπινη εμπειρία, συμπεριλαμβανομένης της αντίληψης, διαμεσολαβείται ιστορικά, πολιτισμικά και γλωσσικά. Άρα ό,τι αντιλαμβανόμαστε και βιώνουμε δεν είναι ποτέ ευθεία αντανάκλαση των συνθηκών του περιβάλλοντος, αλλά πρέπει να εκλαμβάνεται ως μια συγκεκριμένη ανάγνωση αυτών των συνθηκών. Αυτό δεν σημαίνει πως δεν μπορούμε να γνωρίσουμε τίποτα, αλλά πως υπάρχουν διαφορετικές «γνώσεις» και όχι μία και μοναδική «γνώση». Η γλώσσα είναι μια σημαντική πτυχή της κοινωνικά κατασκευασμένης γνώσης. Το ίδιο φαινόμενο ή συμβάν μπορεί να περιγραφεί με διαφορετικούς τρόπους, οι οποίοι με τη σειρά τους οδηγούν και σε διαφορετικούς τρόπους αντίληψης και κατανόησής του, χωρίς ωστόσο κάποιος από τους τρόπους περιγραφής να είναι αναγκαστικά λανθασμένος. Ένα κλασικό παράδειγμα είναι ο τρόπος που επιλέγουμε να περιγράψουμε ένα ποτήρι με νερό ως «μισογεμάτο» ή «μισοάδειο». Και οι δύο περιγραφές είναι εξίσου ακριβείς, ωστόσο η μία μεταφέρει

έναν θετικό και αισιόδοξο τόνο («μισογεμάτο»), ενώ η άλλη δίνει έμφαση στην απουσία και στην έλλειψη («μισοάδειο»).

Η έρευνα από τη σκοπιά του κοινωνικού κονστρουξιονισμού στόχο έχει τον εντοπισμό των διαφορετικών τρόπων κατασκευής της κοινωνικής πραγματικότητας που είναι διαθέσιμοι σε μια κουλτούρα, τη διερεύνηση των συνθηκών χρήσης τους και την ανίχνευση των επιπτώσεών τους στην ανθρώπινη εμπειρία και στην κοινωνική πρακτική. Στην ψυχολογία, για παράδειγμα, οι ερευνητές που εμπνέονται από τον κοινωνικό κονστρουξιονισμό έχουν εξετάσει κριτικά ψυχολογικές κατηγορίες όπως το «συναίσθημα» (π.χ., Harré 1986), την «προκατάληψη» (π.χ., Potter and Wetherell 1987/2009) και την «ψυχοπαθολογία» (π.χ., Parker et al. 1995), με σκοπό να καταδείξουν τον τρόπο με τον οποίο οι κατηγορίες αυτές κατασκευάζουν, και όχι απλώς αντανakλούν, την πραγματικότητα.

Επιστημολογία και μεθοδολογία

Ποια είναι η σχέση ανάμεσα στην επιστημολογία και στη μεθοδολογία; Σε ποιο βαθμό οι ερευνητικές μέθοδοι που χρησιμοποιούμε υπαγορεύονται από την επιστημολογική μας θέση; Για να απαντήσουμε αυτά τα ερωτήματα πρέπει πρώτα να κάνουμε τη διάκριση μεταξύ «μεθόδου» και «μεθοδολογίας». Παρόλο που συχνά οι όροι αυτοί χρησιμοποιούνται αδιακρίτως, στην πραγματικότητα αναφέρονται σε διαφορετικές όψεις της διεξαγωγής μιας έρευνας. Σύμφωνα με τον Silverman (1993: 1), η «μεθοδολογία» είναι «μια γενική προσέγγιση στη μελέτη των ερευνητικών θεμάτων», ενώ η «μέθοδος» είναι «μια συγκεκριμένη ερευνητική τεχνική» (κατόπιν μπορεί να γίνει επιπλέον διάκριση μεταξύ μεθόδων συλλογής και μεθόδων ανάλυσης των δεδομένων· βλ. Κεφάλαια 2 και 3). Η διάκριση αυτή μεταξύ «γενικής προσέγγισης στη μελέτη των ερευνητικών θεμάτων» και «συγκεκριμένων ερευνητικών τεχνικών» είναι χρήσιμη γιατί η πρώτη επηρεάζεται πολύ πιο άμεσα από την επιστημολογική θέση του ερευνητή σε σχέση με τη δεύτερη. Για παράδειγμα, ένας ερευνητής που υιοθετεί μια προσέγγιση για την απόκτηση της γνώσης η οποία κατά βάση στηρίζεται στον εμπειρισμό θα προσεγγίσει τα ερευνητικά θέματα πιο πολύ μέσα από τη συλλογή δεδομένων και όχι μέσα από θεωρητικές διατυπώσεις. Ωστόσο, το πώς ακριβώς θα συλλεχθούν αυτά τα δεδομένα (π.χ., μέσω παρατήρησης, ερωτηματολογίων ή συνεντεύξεων) είναι άλλο ζήτημα, το οποίο δεν υπαγορεύεται από την επιστημολογική θέση του ερευνητή που βασίζεται στον εμπειρισμό. Εδώ ο

υποθετικο-παραγωγισμός αποτελεί εξαίρεση, καθώς προσφέρει στον ερευνητή και την επιστημολογική θέση και την ερευνητική μέθοδο, δηλαδή τον έλεγχο υποθέσεων μέσα από πειραματισμό (ωστόσο, ανατρέξτε στο Κεφάλαιο 9 για τη χρήση του υποθετικο-παραγωγισμού στην έρευνα μελετών περίπτωσης).

Ωστόσο, δεν είναι συμβατές όλες οι ερευνητικές μέθοδοι με όλες τις μεθοδολογίες. Παρόλο που υπάρχει μια κάποια ευελιξία στην επιλογή των μεθόδων, οι επιστημολογικές και μεθοδολογικές δεσμεύσεις των ερευνητών στην πραγματικότητα περιορίζουν τις μεθόδους που μπορούν να χρησιμοποιήσουν. Για παράδειγμα, η μεθοδολογία του κοινωνικού κονστρουξιονισμού δεν είναι συμβατή με μεθόδους που έχουν σχεδιαστεί για τη μέτρηση μεταβλητών σε έναν πληθυσμό. Αυτό συμβαίνει γιατί ο κοινωνικός κονστρουξιονισμός θέτει σε αμφισβήτηση δεδομένες κατασκευές όπως αυτή των «ψυχολογικών μεταβλητών», αμφισβητεί την εγκυρότητά τους και επικεντρώνεται στη διερεύνηση των τρόπων με τους οποίους «καθίστανται πραγματικές». Ο στόχος αυτός δεν μπορεί να επιτευχθεί μέσα από μια απόπειρα να «μετρηθούν» αυτές οι κατασκευές. Σύμφωνα με την οπτική του κοινωνικού κονστρουξιονισμού, η μέτρηση των ψυχολογικών μεταβλητών αποτελεί η ίδια έναν ακόμη τρόπο για να τις καταστήσουμε πραγματικές, για να τις κατασκευάσουμε.

Έρευνα ποιοτικής μεθοδολογίας

Το βιβλίο αυτό ασχολείται με την έρευνα ποιοτικής μεθοδολογίας στην ψυχολογία. Μετά την εισαγωγή στην έννοια της επιστημολογίας και τη σύντομη εξέταση ορισμένων βασικών επιστημολογικών θέσεων, μπορούμε τώρα να διερευνήσουμε τον τρόπο με τον οποίο η ποιοτική μεθοδολογία εντάσσεται σε αυτή την εικόνα.

Κατ' αρχάς, είναι σημαντικό να αναγνωρίσουμε ότι οι ποιοτικές μέθοδοι έρευνας μπορούν να χρησιμοποιηθούν, και όντως χρησιμοποιούνται, από ερευνητές με αρκετά διαφορετικές επιστημολογικές θέσεις. Για παράδειγμα, υπάρχουν ερευνητές ποιοτικής μεθοδολογίας που είναι εμπειριστές ή άλλοι που είναι κοινωνικοί κονστρουξιονιστές. Αυτό σημαίνει πως, αυστηρά μιλώντας, υπάρχουν πολλές ποιοτικές μεθοδολογίες και όχι μία. Στο Κεφάλαιο 2 συζητούνται οι πιο σημαντικές διαφορές στους τρόπους με τους οποίους οι ερευνητές ποιοτικής μεθοδολογίας έχουν προσεγγίσει το ερώτημα της δημιουργίας της γνώσης. Ωστόσο, οι ερευνητές ποιοτικής μεθοδολογίας

μοιράζονται κάποιους συγκεκριμένους προβληματισμούς και είναι αυτοί ακριβώς που συχνά αναφέρονται ως «ποιοτική μεθοδολογία». Στην ενότητα αυτή: (1) Θα εντοπίσω αυτούς τους κοινούς προβληματισμούς και θα περιγράψω σε γενικές γραμμές την «ποιοτική μεθοδολογία», (2) θα εισαγάγω τη διχοτομία «μικρό π/μεγάλο Π» και (3) θα επιστήσω την προσοχή στις επιστημολογικές διαφορές ανάμεσα στις προσεγγίσεις της έρευνας ποιοτικής μεθοδολογίας.

Κοινοί προβληματισμοί: Η «ποιοτική μεθοδολογία»

Οι ερευνητές ποιοτικής μεθοδολογίας ασχολούνται συνήθως με το νόημα. Ενδιαφέρονται, δηλαδή, για τον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι καταλαβαίνουν τον κόσμο και βιώνουν ό,τι συμβαίνει. Στόχος τους είναι να κατανοήσουν «πώς είναι» να βιώνουν οι άνθρωποι συγκεκριμένες συνθήκες (π.χ., τι σημαίνει και πώς είναι να υποφέρει κανείς από μια χρόνια ασθένεια ή να είναι άνεργος) και πώς διαχειρίζονται συγκεκριμένες καταστάσεις (π.χ., πώς οι άνθρωποι διαπραγματεύονται την οικογενειακή ζωή ή τις σχέσεις με τους συναδέλφους τους στη δουλειά). Συνεπώς, οι ερευνητές ποιοτικής μεθοδολογίας συνήθως ασχολούνται με την ποιότητα και την υφή της εμπειρίας και όχι με τον προσδιορισμό σχέσεων αιτίας-αποτελέσματος. Δεν χρησιμοποιούν συνήθως «μεταβλητές» που ορίζονται από τον ερευνητή πριν από την έναρξη της ερευνητικής διαδικασίας. Αυτό συμβαίνει γιατί οι ερευνητές ποιοτικής μεθοδολογίας συνήθως ενδιαφέρονται για τα νοήματα που αποδίδονται στα συμβάντα από τους ίδιους τους συμμετέχοντες στην έρευνα. Η χρήση προκαθορισμένων «μεταβλητών» θα οδηγούσε στην επιβολή των νοημάτων του ερευνητή και θα απέκλειε τον εντοπισμό των τρόπων που έχουν οι ίδιοι οι συμμετέχοντες να κατανοούν το υπό εξέταση φαινόμενο. Στόχος της έρευνας ποιοτικής μεθοδολογίας είναι να περιγράψει και πιθανώς να εξηγή τα συμβάντα και τις εμπειρίες, ποτέ όμως να τα προβλέπει. Οι ερευνητές ποιοτικής μεθοδολογίας μελετούν τους ανθρώπους στο δικό τους περιβάλλον, σε φυσικά πλαίσια (στο σπίτι, στο σχολείο, στο νοσοκομείο, στον δρόμο). Πρόκειται για «ανοιχτά συστήματα» όπου οι συνθήκες συνεχώς εξελίσσονται και διεπιδρούν μεταξύ τους, προκαλώντας μια διεργασία συνεχούς αλλαγής. Στη διεργασία αυτή συμβάλλει η ίδια η ερμηνεία των συμβάντων από τους συμμετέχοντες (και τους ερευνητές). Επομένως, η «πρόβλεψη των αποτελεσμάτων» δεν είναι ένας στόχος που μπορεί να έχει νόημα για τους ερευνητές οι οποίοι

χρησιμοποιούν ποιοτικές μεθόδους. Τα ερωτήματα που θέτουν αφορούν διεργασίες, όπως, π.χ., «Τι κάνουν οι άνθρωποι όταν σχηματίζουν ομάδες;», «Πώς διαχειρίζονται οι άνθρωποι την αλλαγή στον χώρο εργασίας;» ή «Πώς ζουν οι άνθρωποι με τον χρόνιο πόνο;».

Το «μικρό π» και το «μεγάλο Π»

Οι Kidder και Fine (1987) διακρίνουν δύο σημασίες του όρου «ποιοτική μεθοδολογία έρευνας»: Η ποιοτική μεθοδολογία έρευνας με «μεγάλο Π» αναφέρεται σε ανοιχτές, επαγωγικές μεθοδολογίες έρευνας που ασχολούνται με την παραγωγή θεωρίας και τη διερεύνηση των νοημάτων, ενώ η ποιοτική μεθοδολογία έρευνας με «μικρό π» αναφέρεται στην ενσωμάτωση τεχνικών συλλογής μη αριθμητικών δεδομένων σε υποθετικο-παραγωγικά ερευνητικά σχέδια. Για παράδειγμα, οι ερευνητές μπορεί να περιλαμβάνουν μια ανοιχτή ερώτηση σε ένα ερωτηματολόγιο που κατά τα άλλα είναι προκαθορισμένης επιλογής και στη συνέχεια να χρησιμοποιούν την ανάλυση περιεχομένου για να «ποσοτικοποιήσουν» το ποιοτικό υλικό. Το «μικρό π» δεν λειτουργεί από κάτω προς τα πάνω, δηλαδή οι μέθοδοι συλλογής και ανάλυσης δεδομένων «μικρού π» δεν στοχεύουν στην εμπλοκή του ερευνητή με τα δεδομένα για την κατανόηση των τρόπων με τους οποίους οι συμμετέχοντες κατασκευάζουν το νόημα και/ή βιώνουν τον κόσμο τους. Αντίθετα, ο ερευνητής αρχίζει με μια υπόθεση και με κατηγορίες που καθορίζονται από τον ίδιο και στη συνέχεια επεξεργάζεται τα ποιοτικά δεδομένα με βάση αυτές τις κατηγορίες.

Το βιβλίο αυτό ασχολείται με τη μεθοδολογία «με μεγάλο Π». Και οι οκτώ προσεγγίσεις έρευνας ποιοτικής μεθοδολογίας που περιγράφονται εδώ ασχολούνται με τη διερεύνηση της βιωμένης εμπειρίας και των νοημάτων όπως αυτά ορίζονται από τους συμμετέχοντες. Έχουν μεν διαφορετικές θέσεις όσον αφορά την *επιστημολογία*, την *αναστοχαστικότητα* και την *κριτική γλωσσική επίγνωση* (βλ. επόμενο υποκεφάλαιο), αλλά ανήκουν όλες στην κατηγορία «μεγάλου Π». Αποφάσισα να αποκλείσω τις μεθόδους «μικρού π» γιατί, παρότι μη αριθμητικές, χαρακτηρίζονται από την επιβολή των νοημάτων των ερευνητών κατά τη συλλογή και ανάλυση δεδομένων και από αυστηρό έλεγχο πάνω στο τι μπορεί να προκύψει από την ανάλυση μέσα από την εφαρμογή προκαθορισμένων κατηγοριών για κωδικοποίηση. Επομένως είναι, κατά την άποψή μου, μη συμβατές με το πνεύμα της «ποιοτικής μεθοδολογίας».

Επιστημολογικές διαφορές: «Ποιοτικές μεθοδολογίες»

Ο Silverman (1993: 1) υποστηρίζει ότι «χωρίς τη θεωρία δεν έχει κανείς τίποτε να ερευνήσει». Η δήλωση αυτή εφιστά την προσοχή στον ρόλο που διαδραματίζει η θεωρία στην ερμηνεία των δεδομένων (για λεπτομερή συζήτηση του ρόλου της θεωρίας στην έρευνα ποιοτικής μεθοδολογίας βλ. Anfara and Mertz 2006). Για παράδειγμα, αν τα δεδομένα μας αποτελούνται από κάποιες σελίδες κειμένου απομαγνητοφωνημένων συνεντεύξεων, πρέπει να αποφασίσουμε τι αντιπροσωπεύει αυτό το κείμενο πριν το αναλύσουμε (βλ. Kvale 1996α: 278). Θα μπορούσε να αποτελεί αφήγηση γεγονότων που συνέβησαν στον συνεντευξιαζόμενο. Θα μπορούσε, όμως, και να αντιπροσωπεύει την προσπάθεια του συνεντευξιαζόμενου να αποποιηθεί την ευθύνη για κάτι που συνέβη. Εναλλακτικά, θα μπορούσε να εκληφθεί ως έκφραση των υποσυνείδητων επιθυμιών του συνεντευξιαζόμενου ή να αποτελεί έναν τρόπο για να κατανοήσουμε βαθύτερα την κοσμοαντίληψή του. Η οπτική που θα επιλέξουμε ως προς το τι αντιπροσωπεύει το κείμενο της μετεγγραφής – δηλαδή, πώς ορίζουμε το «στάτους του κειμένου» (βλ. Flick 1998) – εξαρτάται από το θεωρητικό πλαίσιο το οποίο προσεγγίζουμε το κείμενο. Και το πλαίσιο αυτό, με τη σειρά του, διέπεται από την επιστημολογική μας σκοπιά. Για παράδειγμα, εάν η επιστημολογική μας θέση είναι ο κοινωνικός κονστρουκτιονισμός, ενδέχεται να προσεγγίσουμε το κείμενο χρησιμοποιώντας ένα πλαίσιο ανάλυσης λόγου. Αυτό σημαίνει ότι το κείμενο θα εκληφθεί ως έκφραση των διαθέσιμων αποθεμάτων λόγου από όπου αντλεί ο συνεντευξιαζόμενος προκειμένου να κατασκευάσει μια συγκεκριμένη εκδοχή των γεγονότων. Εάν, ωστόσο, η επιστημολογική μας θέση είναι αυτή του εμπειρισμού, μπορεί να χρησιμοποιήσουμε μια εκδοχή της μεθόδου της θεμελιωμένης θεωρίας ή την ερμηνευτική φαινομενολογική ανάλυση με σκοπό να εντοπίσουμε τις κατηγορίες νοήματος που χρησιμοποιεί ο συνεντευξιαζόμενος για να κατανοήσει τα γεγονότα. Στην περίπτωση αυτή το κείμενο εκλαμβάνεται ως λεκτική έκφραση των ψυχοδιανοητικών διεργασιών του συνεντευξιαζόμενου. Και στις δύο περιπτώσεις η ανάλυση του κειμένου των συνεντεύξεων θα ήταν ποιοτική. Σε μια πρόσφατη έκθεση η Γαλλίδα καλλιτέχνη Sophie Calle κατέδειξε με συναρπαστικό τρόπο πώς ένα κείμενο (στην περίπτωση αυτή ένα μήνυμα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου που δίνει τέλος σε μια ερωτική σχέση) μπορεί να διαβαστεί με αμέτρητους τρόπους, καθένας εκ των οποίων βασίζεται στην απόδοση διαφορετικού «στάτους» στο κείμενο. Η Calle προσκάλισε 107 γυναίκες με διαφορετικό υπόβαθρο και επάγγελμα (μεταξύ των

οποίων μια ψυχαναλύτρια, μια ψυχίατρο-εγκληματολόγο, μια μελετήτρια των Ταλμούδ, μια δικαστή, μια σύμβουλο καλών τρόπων, μια κοινωνική λειτουργό και μια επιμελήτρια κειμένων) προκειμένου να διαβάσουν και να ερμηνεύσουν το μήνυμα που είχε σταλεί σε αυτήν από τον (τότε) φίλο της. Η έκθεση και το συνοδευτικό κείμενο (Calle 2007) παρουσιάζουν αυτές τις αναγνώσεις τη μια δίπλα στην άλλη, δείχνοντας πώς ένα κατά τα φαινόμενα απλό μήνυμα μπορεί να αποκωδικοποιηθεί με πάρα πολλούς τρόπους, ανάλογα με την εκάστοτε συγκεκριμένη επαγγελματική (και προσωπική) οπτική, οδηγώντας σε εντελώς διαφορετικές ερμηνείες ενός και του αυτού κειμένου. Το Κεφάλαιο 4 περιλαμβάνει λεπτομερέστερη συζήτηση του ρόλου της ερμηνείας στην ποιοτική μέθοδο.

Οι «ποιοτικές μεθοδολογίες» διακρίνονται επίσης με βάση τον βαθμό κατά τον οποίο δίνουν έμφαση στην αναστοχαστικότητα και τη σημασία που δίνουν στον ρόλο της γλώσσας. Αυτά τα δύο χαρακτηριστικά συνδέονται. Η *αναστοχαστικότητα* προϋποθέτει κάποιο βαθμό επίγνωσης σχετικά με τη συμβολή του ερευνητή στην κατασκευή των νοημάτων καθ' όλη τη διάρκεια της ερευνητικής διαδικασίας καθώς και την αναγνώριση του γεγονότος ότι είναι αδύνατον να παραμείνει κανείς «έξω» από το αντικείμενο μελέτης του όσο διεξάγει την έρευνα. Η έμφαση στην αναστοχαστικότητα, επομένως, μας προτρέπει «να διερευνήσουμε τους τρόπους με τους οποίους η εμπλοκή ενός ερευνητή σε μια συγκεκριμένη έρευνα την επηρεάζει, επενεργεί σε αυτή και τη διαποτίζει με τις ιδέες και τις αντιλήψεις του» (Nightingale and Cromby 1999: 228).

Υπάρχουν δύο είδη αναστοχαστικότητας: η προσωπική αναστοχαστικότητα και η επιστημολογική αναστοχαστικότητα. Στο πλαίσιο της *προσωπικής αναστοχαστικότητας* αναστοχαζόμαστε τους τρόπους με τους οποίους η έρευνα διαμορφώνεται από τις αξίες, τις εμπειρίες, τα ενδιαφέροντα, τα πιστεύω, τις πολιτικές μας δεσμεύσεις, τους ευρύτερους στόχους μας στη ζωή και τις κοινωνικές μας ταυτότητες και σκεφτόμαστε πώς μπορεί να μας έχει επηρεάσει και να μας έχει αλλάξει η έρευνα ως ανθρώπους και ως ερευνητές. Στο πλαίσιο της *επιστημολογικής αναστοχαστικότητας* καλούμαστε να θέσουμε ερωτήματα όπως τα παρακάτω: Με ποιον τρόπο μπορεί το ερευνητικό ερώτημα να έχει καθορίσει και να έχει περιορίσει τα πιθανά «ευρήματα»; Με ποιον τρόπο μπορεί το ερευνητικό σχέδιο και η μέθοδος ανάλυσης να έχουν «κατασκευάσει» τα δεδομένα και τα ευρήματα; Πώς θα μπορούσε να διερευνηθεί διαφορετικά το ερευνητικό ερώτημα; Σε ποιο βαθμό αυτή η διαφορετική διερεύνηση θα οδηγούσε σε διαφορετική κατανόηση του υπό εξέταση φαινομένου; Συνεπώς, η επιστημολογική αναστοχαστικότητα μας δίνει

τη δυνατότητα να σκεφτούμε τις παραδοχές (σχετικά με τον κόσμο, τη γνώση) στις οποίες οδηγηθήκαμε κατά τη διάρκεια της έρευνας και μας βοηθά να αναλογιστούμε τις επιπτώσεις που έχουν αυτές οι παραδοχές στην έρευνα και στα ευρήματά της. Ωστόσο, δεν δίνουν όλοι οι ερευνητές ποιοτικής μεθοδολογίας την ίδια έμφαση στην αναστοχαστικότητα. Για κάποιους τόσο η προσωπική όσο και η επιστημολογική αναστοχαστικότητα έχουν καθοριστική σημασία στην ερευνητική διαδικασία και αποτελούν αναπόσπαστο τμήμα της ερευνητικής αναφοράς. Άλλοι αναγνωρίζουν τη σημασία της αναστοχαστικότητας, αλλά δεν περιλαμβάνουν μια εις βάθος συζήτηση της αναστοχαστικότητας στις ερευνητικές τους αναφορές (για μια εις βάθος συζήτηση της αναστοχαστικότητας στην έρευνα ποιοτικής μεθοδολογίας βλ. επίσης Finlay and Gough 2003).

Η *κριτική γλωσσική επίγνωση* (Fairclough 1995) αποτελεί μέρος της αναστοχαστικότητας. Οι λέξεις που χρησιμοποιούμε για να περιγράψουμε τις εμπειρίες μας συμβάλλουν στην κατασκευή των νοημάτων που αποδίδουμε σε αυτές τις εμπειρίες. Η γλώσσα έχει και κατασκευαστική διάσταση και δεν καθρεφτίζει απλώς την πραγματικότητα. Αυτό σημαίνει πως οι κατηγορίες και οι ονομασίες που χρησιμοποιούν οι ερευνητές κατά τη διάρκεια της ερευνητικής διαδικασίας διαμορφώνουν τα «ευρήματά» τους. Για παράδειγμα, ορισμένες απαντήσεις είναι αδύνατον να δοθούν ως απόκριση σε συγκεκριμένα είδη ερωτήσεων. Εάν, για παράδειγμα, ένας ερευνητής ρωτήσει μια συμμετέχουσα «πώς ένιωσε» κατά τη διάρκεια μιας ιατρικής εξέτασης επικαλείται την κατηγορία «συναίσθημα». Αυτό σημαίνει πως, όποια απάντηση κι αν επιλέξει να δώσει η συμμετέχουσα στο ερώτημα, η απάντηση θα πρέπει να είναι προσανατολισμένη στο «συναίσθημα». Το συναίσθημα αποκτά με το ερώτημα εξέχουσα σημασία και η συμμετέχουσα με την απάντησή της τοποθετείται σε σχέση με αυτή την κατασκευή, ακόμη κι αν η ίδια αρνηθεί τη σπουδαιότητά της. Οι ερευνητές ποιοτικής μεθοδολογίας έχουν διαφορετικές απόψεις όσον αφορά τον βαθμό κατά τον οποίο η γλώσσα κατασκευάζει εκδοχές της πραγματικότητας. Στη μια άκρη του συνεχούς κάποιοι ερευνητές υποστηρίζουν ότι η γλώσσα παίζει κεντρικό ρόλο στην κατασκευή του νοήματος και ότι καθήκον των ερευνητών είναι να μελετήσουν τους τρόπους με τους οποίους αυτές οι κατασκευές παράγονται, αλλάζουν ανάλογα με την κουλτούρα και την ιστορία και διαμορφώνουν τις εμπειρίες των ανθρώπων. Στο άλλο άκρο του συνεχούς βρίσκουμε ερευνητές ποιοτικής μεθοδολογίας που πιστεύουν πως είναι δυνατόν να περιγραφεί, λίγο έως πολύ με ακρίβεια, «τι συμβαίνει» σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο. Εδώ η γλώσσα είναι απλώς μέσο για έναν σκοπό ή εργαλείο. Ενδιάμεσα υπάρχουν

πολλές διαβαθμίσεις κριτικής γλωσσικής επίγνωσης (για πληρέστερη συζήτηση του ρόλου της γλώσσας στην ερμηνεία των ποιοτικών δεδομένων βλ. επίσης Willig 2012a).

Υπάρχουν διάφοροι τρόποι με τους οποίους μπορούμε να κατηγοριοποιήσουμε τις ποιοτικές προσεγγίσεις προκειμένου να αναδείξουμε τις επιστημολογικές διαφορές τους. Οι αναγνώστες θα συναντήσουν κατά καιρούς διαφορετικά συστήματα κατηγοριοποίησης και διαφορετικές ορολογίες στη βιβλιογραφία, κάτι που μπορεί μερικές φορές να δημιουργεί σύγχυση. Αυτό που πρέπει να θυμάται κανείς είναι ότι για να κατανοήσουμε τις διαφορές μεταξύ των προσεγγίσεων χρειάζεται να θέτουμε μια σειρά από ερωτήματα. Τα ερωτήματα αυτά θα συζητηθούν στο τελευταίο υποκεφάλαιο αυτού του κεφαλαίου και εκτενέστερα στο Κεφάλαιο 2.

Επισκόπηση του βιβλίου

Στόχος του βιβλίου είναι να παρουσιάσει ορισμένες ποιοτικές μεθόδους έρευνας, και συγκεκριμένα τις μεθόδους που είναι καταλληλότερες για την έρευνα ποιοτικής μεθοδολογίας στην ψυχολογία, σε ανθρώπους που δεν είναι εξοικειωμένοι με τις μεθόδους αυτές. Στο Κεφάλαιο 2 διασαφηνίζονται οι επιστημολογικές βάσεις της έρευνας ποιοτικής μεθοδολογίας και χαρτογραφούνται οι διάφορες διαθέσιμες θέσεις από τις οποίες είναι δυνατόν να διεξαχθεί έρευνα ποιοτικής μεθοδολογίας στην ψυχολογία. Στο Κεφάλαιο 3 συζητούνται τα βασικά σημεία στον σχεδιασμό της έρευνας ποιοτικής μεθοδολογίας, όπως είναι η διατύπωση του ερευνητικού ερωτήματος, η επιλογή των κατάλληλων τεχνικών συλλογής δεδομένων καθώς και ζητήματα δεοντολογίας και αναστοχαστικότητας. Στο Κεφάλαιο 4 εξετάζεται ο ρόλος της ερμηνείας στην έρευνα ποιοτικής μεθοδολογίας, οι διαθέσιμες προσεγγίσεις απέναντι στην ερμηνεία και οι δεοντολογικές τους συνέπειες. Η πρώτη ενότητα του βιβλίου ολοκληρώνεται με το Κεφάλαιο 5, όπου δίνονται κάποιες οδηγίες για το πώς μπορεί κανείς να συντάξει μια πρόταση έρευνας ποιοτικής μεθοδολογίας.

Στην Ενότητα 2, που αποτελείται από τα Κεφάλαια 6-13, παρουσιάζονται οκτώ προσεγγίσεις έρευνας ποιοτικής μεθοδολογίας στην ψυχολογία: η θεματική ανάλυση, η θεμελιωμένη θεωρία, οι φαινομενολογικές μέθοδοι, οι μελέτες περίπτωσης, η λογοψυχολογία, η φουκωική ανάλυση λόγου, η αφηγηματική ανάλυση και οι οπτικές μεθοδολογίες. Σε κάθε κεφάλαιο γίνεται μια εισαγωγή της προσέγγισης και των διαδικασιών και τεχνικών της για τη

συλλογή και ανάλυση των δεδομένων. Αναλύονται τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματά της και εξετάζονται οι τρόποι συγγραφής της έρευνας. Για να γίνει ευκολότερη η σύγκριση μεταξύ των οκτώ μεθόδων διατυπώνω τρία επιστημολογικά ερωτήματα σε σχέση με κάθε προσέγγιση, τα οποία παρουσιάζονται στο επόμενο υποκεφάλαιο. Τα τελευταία δύο κεφάλαια απαρτίζουν την Ενότητα 3 του βιβλίου και ασχολούνται με το ζήτημα της αξιολόγησης της έρευνας ποιοτικής μεθοδολογίας (Κεφάλαιο 14) και του ρόλου αυτής της έρευνας στον επαγγελματικό χώρο της ψυχολογίας (Κεφάλαιο 15). Όλα τα κεφάλαια για τις μεθόδους που ανήκουν στην Ενότητα 2 του βιβλίου περιλαμβάνουν διαδραστικές ασκήσεις οι οποίες στόχο έχουν να βοηθήσουν τους αναγνώστες να θέσουν σε εφαρμογή το μεθοδολογικό σκεπτικό που αναλύεται σε κάθε κεφάλαιο. Σε ένα πλαίσιο στο τέλος κάθε κεφαλαίου που ασχολείται με τις μεθόδους παρουσιάζεται επίσης η σύγχρονη συζήτηση και οι διαμάχες γύρω από κάθε συγκεκριμένη προσέγγιση. Τα κεφάλαια που επικεντρώνονται περισσότερο σε έννοιες (στην Ενότητα 1 και στην Ενότητα 3 του βιβλίου) τελειώνουν με κάποια σημεία υπό τη μορφή ερωτήσεων, τα οποία ο αναγνώστης καλείται να συζητήσει με τους συναδέλφους ή τους συμφοιτητές του. Στο βιβλίο αναπαράγονται επίσης τρεις ερευνητικές αναφορές έρευνας ποιοτικής μεθοδολογίας που πραγματοποιήθηκαν από σπουδαστές του προγράμματος ψυχολογίας DPpsych του πανεπιστημίου City του Λονδίνου (βλ. Παραρτήματα 1-3). Οι αναφορές αυτές δείχνουν τον τρόπο με τον οποίο οι ποιοτικές μέθοδοι έρευνας μπορούν να εφαρμοστούν στην πράξη, λαμβάνοντας κανείς υπόψη του τους πραγματικούς περιορισμούς που θέτει το πλαίσιο ενός εκπαιδευτικού προγράμματος ψυχολογίας.

Τρία επιστημολογικά ερωτήματα

Για να μπορέσουμε να αξιολογήσουμε μια έρευνα με τρόπο που να έχει νόημα πρέπει να γνωρίζουμε ποιοι ήταν οι στόχοι της και ποιο ήταν το είδος γνώσης που σκόπευε να παραγάγει. Για παράδειγμα, δεν έχει νόημα να ασκήσει κανείς κριτική σε μια μελέτη επειδή δεν προσδιορίζει τις γνωστικές πλευρές που προηγούνται μιας συγκεκριμένης συμπεριφοράς, όταν στόχος της έρευνας ήταν να διαπιστώσει πώς ένιωθε κανείς εκδηλώνοντας αυτή τη συμπεριφορά. Από την άλλη πλευρά, *μπορεί* να ασκηθεί κριτική σε μια μελέτη που ασχολείται με την υποκειμενική ποιότητα μιας συγκεκριμένης εμπειρίας εάν, για παράδειγμα, χρησιμοποιεί μεθόδους που περιορίζουν τη δυνατότητα των συμμετεχόντων να εκφράσουν ανοιχτά και λεπτομερώς τα

συναισθήματά τους. Για να είμαστε σε θέση να συγκρίνουμε διάφορες μεθοδολογικές προσεγγίσεις και να αξιολογήσουμε τον βαθμό κατά τον οποίο οι μελέτες που χρησιμοποιούν αυτές τις προσεγγίσεις εκπληρώνουν τους στόχους τους πρέπει να έχουμε ξεκάθαρη αντίληψη για την επιστημολογική τους βάση και τις μεθοδολογικές τους προϋποθέσεις. Τα παρακάτω ερωτήματα μας βοηθούν να προσδιορίσουμε τις επιστημολογικές καταβολές μιας μεθοδολογίας:

Τι είδους γνώση επιχειρεί να παραγάγει η μεθοδολογία;

Η έρευνα ποιοτικής μεθοδολογίας μπορεί να στοχεύει στην παραγωγή περιγραφών και εξηγήσεων. Μπορεί να έχει στόχο να «δώσει φωνή» σε ανθρώπους των οποίων ο λόγος συνήθως περιθωριοποιείται ή απαξιώνεται, ή να ερμηνεύσει όσα λένε οι άνθρωποι προκειμένου να εξηγήσει ίσως γιατί τα λένε. Επίσης, στόχος της έρευνας ποιοτικής μεθοδολογίας μπορεί να είναι η σύνδεση μικρο-διαδικασιών, όπως η επικοινωνία ανάμεσα σε γιατρό και ασθενή, με μακρο-δομές, όπως οι οικονομικές και κοινωνικές σχέσεις. Μπορεί, τέλος, να στοχεύει να «αιχμαλωτίσει» την υποκειμενική «αίσθηση» που προκαλείται από μια συγκεκριμένη εμπειρία ή συνθήκη, ή να θέλει να εντοπίσει επαναλαμβανόμενα μοτίβα εμπειρίας στο πλαίσιο μιας ομάδας ατόμων. Το είδος της γνώσης που σκοπεύει να παραγάγει μια μεθοδολογία εξαρτάται από την επιστημολογική της θέση (δηλαδή, την άποψή της σχετικά με το τι μπορεί να γνωρίσει κανείς και πώς). Οι επιστημολογικές θέσεις που υιοθετούνται στο πλαίσιο της ποιοτικής ψυχολογίας μπορεί να κυμαίνονται από ακραία σχετικιστικές έως απλοϊκά ρεαλιστικές (Madill et al. 2000). Η ρεαλιστική θέση εδράζεται στην πεποίθηση ότι τα δεδομένα που συλλέγονται θα πρέπει να μας παρέχουν πληροφορίες για τον κόσμο και για το πώς είναι στην πραγματικότητα τα πράγματα. Αυτό σημαίνει ότι οι μέθοδοι που χρησιμοποιούμε πρέπει να σχεδιάζονται (και να υλοποιούνται) με τέτοιο τρόπο ώστε να διευκολύνουν την παραγωγή αληθινών και μη διαστρεβλωμένων αναπαραστάσεων. Για παράδειγμα, μια μελέτη για την ποιότητα ζωής των ηλικιωμένων στο κέντρο των πόλεων από μια ρεαλιστική οπτική καλείται να βρει τρόπους πρόσβασης στα αληθινά συναισθήματα και στις αληθινές εμπειρίες μιας σχετικής ομάδας συμμετεχόντων. Η βασική πρόκληση για τον ερευνητή στην περίπτωση αυτή είναι να βρει τις μεθόδους συλλογής δεδομένων που θα ενθαρρύνουν τους συμμετέχοντες να

εκφραστούν όσο το δυνατόν πιο ελεύθερα και ανοιχτά. Από την άλλη πλευρά, η σχετικιστική θέση βασίζεται στην άποψη πως δεν υπάρχει «καθαρή εμπειρία» και πως στόχος της έρευνας πρέπει να είναι η διερεύνηση των τρόπων με τους οποίους χρησιμοποιούνται τα πολιτισμικά και γλωσσικά αποθέματα προκειμένου να κατασκευαστούν διαφορετικές εκδοχές της εμπειρίας των ηλικιωμένων σε διαφορετικά πλαίσια. Για αυτό το είδος έρευνας απαιτείται η χρήση μεθόδων που μπορούν να εντοπίσουν και να αποκαλύψουν αυτά τα αποθέματα. Στην περίπτωση αυτή οι μέθοδοι συλλογής και ανάλυσης δεδομένων θα πρέπει να είναι ευαίσθητοι, ώστε να συλλαμβάνουν τις εντάσεις, τις αντιφάσεις και τις μεταβολές στον λόγο των συμμετεχόντων. Ανάμεσα στο «ρεαλιστικό» και στο «σχετικιστικό» άκρο του συνεχούς υπάρχουν πολλές άλλες θέσεις, όπως, για παράδειγμα, η οπτική που συνδυάζει τη ρεαλιστική φιλοδοξία να κατανοηθεί καλύτερα αυτό που «πραγματικά» συμβαίνει στον κόσμο με την παραδοχή ότι τα δεδομένα που συλλέγει ο ερευνητής ενδεχομένως να μην παρέχουν άμεση πρόσβαση σε αυτή την πραγματικότητα. Μια τέτοια θέση μπορεί να περιγραφεί ως «κριτικός ρεαλισμός». Μια άλλη «ενδιάμεση» θέση είναι αυτή που υποστηρίζει ότι ενώ η εμπειρία είναι πάντα προϊόν ερμηνείας και, άρα, κατασκευασμένη (και ευέλικτη) και όχι καθορισμένη (και σταθερή), παραμένει ωστόσο «πραγματική» για το άτομο που τη βιώνει. Αυτή η θέση θα μπορούσε να περιγραφεί ως «φαινομενολογική». Παρά το γεγονός ότι η κατηγοριοποίηση των μεθόδων πάνω στο συνεχές ρεαλισμού-σχετικισμού μπορεί να είναι χρήσιμη, καθίσταται επίσης σαφές πως από τη χρησιμοποιούμενη ορολογία γεννιούνται όχι μόνο απαντήσεις αλλά και ερωτήματα (π.χ., τι σημαίνει να είναι κάτι «αληθινό»; Ποια είναι η σχέση μεταξύ αλήθειας και πραγματικότητας;). Συνεπώς, δεν χρειάζεται να είμαστε υπερβολικά προσκολλημένοι στη χρήση των σωστών όρων. Αυτό που έχει σημασία είναι να εντοπίζουμε, ξεκάθαρα και σωστά, το είδος της γνώσης που θέλουμε να δημιουργήσουμε και να επιλέγουμε την ερευνητική μεθοδολογία που ανταποκρίνεται σε αυτό το είδος γνώσης.

Τι είδους παραδοχές κάνει η μεθοδολογία για τον κόσμο;

Το ερώτημα αυτό μας μεταφέρει στο πεδίο της *οντολογίας*. Η οντολογία ασχολείται με τη φύση του κόσμου. Ενώ η επιστημολογία θέτει το ερώτημα «Πώς μπορούμε να γνωρίσουμε;», το ερώτημα πάνω στο οποίο κινείται η οντολογία είναι το «Τι υπάρχει ώστε να το γνωρίσουμε;». Τα ερωτήματα της

οντολογίας είναι θεμελιώδη και είναι αδύνατον να μην κάνει κανείς τουλάχιστον κάποιες υποθέσεις για τη φύση του κόσμου. Για παράδειγμα, το σημείο εκκίνησής μας μπορεί να είναι η υπόθεση ότι τα γεγονότα παράγονται από υποκείμενες δομές όπως οι κοινωνικοοικονομικές σχέσεις, βάσει μιας υλιστικής οντολογίας. Εναλλακτικά, θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε ότι τα ψυχολογικά φαινόμενα είναι ανεξάρτητα από τέτοιες δομές, βάσει μιας ιδεαλιστικής θέσης. Οι οντολογικές θέσεις μπορούν να περιγραφούν ως «ρεαλιστικές» και «σχετικιστικές». Σύμφωνα με τη ρεαλιστική οντολογία, ο κόσμος αποτελείται από δομές και αντικείμενα που έχουν μεταξύ τους σχέσεις αιτίας-αποτελέσματος. Ο υλισμός, για παράδειγμα, βασίζεται σε μια ρεαλιστική οντολογία. Από την άλλη πλευρά, η σχετικιστική οντολογία απορρίπτει αυτή την οπτική για τον κόσμο και υποστηρίζει ότι ο κόσμος δεν χαρακτηρίζεται από τάξη ούτε διέπεται από νόμους όπως πιστεύουν οι ρεαλιστές. Η σχετικιστική οντολογία αμφισβητεί την άγνοια του κόσμου με βάση το τι υπάρχει «εκεί έξω» και δίνει έμφαση στην ποικιλομορφία των ερμηνειών που μπορούν να υπάρξουν για τον κόσμο. Ο ιδεαλισμός είναι ένα παράδειγμα σχετικιστικής οντολογίας.

Πώς αντιλαμβάνεται η μεθοδολογία τον ρόλο του ερευνητή στην ερευνητική διαδικασία;

Όλες οι ποιοτικές μεθοδολογίες αναγνωρίζουν το γεγονός ότι ο ερευνητής εμπλέκεται, με τον έναν ή τον άλλο τρόπο, στην ερευνητική διαδικασία. Ωστόσο, υπάρχουν διαφορές ως προς τον βαθμό που οι ποιοτικές μεθοδολογίες θεωρούν τον ερευνητή δημιουργό ή, αντίθετα, μάρτυρα και παρατηρητή των ευρημάτων της έρευνας. Ορισμένες μεθοδολογίες (συνήθως όσες κλίνουν προς τον σχετικισμό) θεωρούν τον ερευνητή κεντρική φιγούρα της ερευνητικής διαδικασίας γιατί αυτός κατασκευάζει τα ευρήματα. Μια χρήσιμη μεταφορά εδώ θα παρουσίαζε τον ερευνητή ως οικοδόμο που κατασκευάζει ένα σπίτι. Τα ίδια τούβλα (τα δεδομένα στην περίπτωσή μας) μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την κατασκευή πολύ διαφορετικών κτιρίων. Άλλες μεθοδολογίες (συνήθως οι πιο ρεαλιστικές) αναγνωρίζουν μεν τη σημασία του ερευνητή, αλλά δεν τον θεωρούν δημιουργό των ευρημάτων. Αντιθέτως, τον βλέπουν ως κάποιον που χρησιμοποιεί τις ικανότητές του για να ξεθάψει τα στοιχεία. Εδώ η ερευνητική διαδικασία παρομοιάζεται μάλλον με κνήγη θησαυρού παρά με διαδικασία κατασκευής.

Αυτά τα τρία επιστημολογικά ερωτήματα θα τεθούν και πάλι σε σχέση με καθεμιά από τις οκτώ ποιοτικές μεθόδους ή μεθοδολογίες που θα παρουσιαστούν στο βιβλίο αυτό, παρέχοντας το πλαίσιο για τη συζήτηση, την αξιολόγηση και τη σύγκριση των οκτώ προσεγγίσεων στο τελευταίο κεφάλαιο.

Ερωτήματα προς συζήτηση

1. Τι είναι η «γνώση»;
2. Ποια είναι η σχέση μεταξύ επιστημολογίας και μεθοδολογίας;
3. Τι καθιστά μια έρευνα «ποιοτική»;

Προτεινόμενη βιβλιογραφία

- Anfara, V.A. and Mertz, N.T. (2006) *Theoretical Frameworks in Qualitative Research*. London: Sage.
- Burr, V. (2003) *An Introduction to Social Constructionism*. London: Routledge.
- Chalmers, A.F. (1999) *What Is This Thing Called Science?*, 3rd edn. Buckingham: Open University Press.
- Curtis, B. and Curtis, C. (2011) *Social Research: A Practical Introduction*. London: Sage.
- Frost, N. (2011) *Qualitative Research Methods in Psychology: Combining Core Approaches*. Maidenhead: Open University Press.
- Harding, S. (1991) *Whose Science? Whose Knowledge? Thinking from Women's Lives*. Buckingham: Open University Press.
- Kirk, J. and Miller, M. (1986) *Reliability and Validity in Qualitative Research*. London: Sage.
- Kvale, S. (1995) The social construction of validity, *Qualitative Inquiry*, 1(1): 19-40.
- Willig, C. and Stainton Rogers, W. (eds) (2008) *The Sage Handbook of Qualitative Research in Psychology*. London: Sage.

Διαδικτυακό Κέντρο Μάθησης

Αφού διαβάσετε το κεφάλαιο, συνδεθείτε με τον δικτυακό τόπο του Διαδικτυακού Κέντρου Μάθησης στη διεύθυνση www.openup.co.uk/willig για να βρείτε πηγές για τη μελέτη σας, όπως ερωτήσεις πολλαπλών επιλογών ανά κεφάλαιο, θέματα εργασιών και γλωσσάρι για κάθε κεφάλαιο.

